

A Mérleg 2007/4. alapján:

OLVASÓI LEVÉL

Markchies: *Miért terjedt el a kereszténység az ókor végén* c. cikkéhez.

Nehéz összefoglalni írásának tartalmát, de megpróbálom.

Magyarázható az elterjedés természetes okokkal is: ez volt a piacon a legjobb árú. Mikor is? Hát akkor, amikor Konstantin szemet vetett rá. Több hasznot hajtott ez az árú már ekkor is, mint amennyibe került, a vértanúság századaiban. De azért az Isten is bedolgozott ebbe az elterjedésbe, ha nem is közvetlenül, de közvetve - "a bibliai Ige" ereje által. Mikor is? Már a konstantini szemvetést megelőzően is? Még utána is? Tud nem beavatkozni is? Lehetséges, hogy egyáltalán nem avatkozott be? Közvetve sem?

Megengedem, hogy félreértettem a szerzőt, aki tiszteletreméltó életműve háttérével mondta el a Bajor Katolikus Akadémián előadását. De a kérdő mondataim előtt leírt pár sorban foglaltam össze, amit megértettem cikkéből. Köszönöm írását, mert indítást adott nekem egy kérdés felvetésére, melyet előadása nem érintett. Ez a kérdés pedig az, hogy a keresztények miért azt az árút fejlesztették ki, amely aztán a negyedik század társadalmában - még uralkodó rétegében is vagy elsősorban abban(?) - olyan bőséges vevő közönségre talált? Miért azt fejlesztették ki a 4. század elejére, amit kifejlesztettek?

Mert fejleszthettek volna ezek a keresztények valami mást is. A bibliai Ige nagyon is megengedett volna valami egyebet. Igazolja ezt a lehetőséget, hogy a Konstantin császártól kibocsátott milánói türelmi rendelet (313) megszületéséig az egyházban számtalan eretnecség támadt: gnóosztikus vagy egyéb szavakkal jelölhető. Ahogyan az említett rendelet után is - és napjainkig is - számtalan a katolikus tanítástól eltérő tanítások száma: Markchies is evangélikus.

Rendelet előtt és után, rendre minden másképpen gondolkodó - hogy ne minősítsek senkit se eretneknek - a bibliai Igére hivatkozott és hivatkozik ma is. Nálunk, keresztényeknél. S ha a szerző "evilági faktorira" akarnék hivatkozni, ott találnám a Konstantin előtti elterjedés és a Konstantin utáni megnövekvő elfogadást okozó egyéb tényezőket is, melyeket magam nem is tudok szabatosan elválasztani az isteni eredetüektől.

Mert hogyan válasszam el azokat nemcsak a bibliai Igétől, hanem Istentől, magától is? Hogyan, amikor végső soron csak Istenre tudom visszavezetni azokat az emberi képességeket, amelyeknek alapján kialakítjuk magunkban, hogy végül is milyen legyen a vallási árunk, amelyet embertársainknak felkínálunk. Értelmi belátásunkra, meggyőződésünkre gondolok, melyekért hajlandók voltunk s talán ma is hajlandók valakik földi egzisztenciájuk elveszejtésére, és hajlandók különböző máglyákon el is égni. Hogyan ne említsem itt a legszen-
tebb szót, mely az emberi lelkiismeret. Hogyan ne említsem a szókratészi daimoniont, melynek szavára hajlandó volt Szókratész kiinni a méregpoharat? Mindebből látható, hogy számomra az evilági és a nem evilági faktorok egymásba mosódnak - Jézus előtt és után. Mert számomra az isteni és az emberi nemcsak kettő, hanem egy is: "Istenek vagytok" (Jn 10,34) - ahogyan mondja a zsoltár nyomán a Jézus ajkára adott bibliai Ige. Azért vagyunk istenek, mert úgy teremtett meg bennünket Isten, hogy van lelkiismeretünk, amely megmondja nekünk: Ne tedd a másinak azt, amit nem akarsz magadnak. Megvan ez bennünk. Ezért kell aztán az ütközet előtt rummal leitatni a katonákat. S ezért kell őket meg-
áldoztatni is. A rum + eukharisztia, ez a kettő együtt a tökéletes orvosság, hogy nyugodtan tudjuk gyilkolni - az ellenséget. Hogy menjek előre azért, hogy hadi özvegy legyen a feleségem, árvák a gyermekeim. Vagy ha szerencsés vagyok, én löjek le valakit, aki ugyanúgy, mint magam is, hadi özvegycet meg árvákat hagy maga után. Miért is tesszük ezt? Azért, mert "becsülettel vagyunk banditák" (Harsányi Kálmán, A Balkánt jártuk, 1914-18).

Nem tudunk róla, nyoma sincs annak, hogy 313-at közvetlenül követő években a keresztények módosítottak volna valamit árújukon. Csak annyit tudunk, hogy az árúkat elfogadó Konstantin elkezdett bőségesen fizetni nekünk az árúnkért. 318-ban Konstantin állama elfogadja a püspököket, mint elsőfokú fellebbezési hivatalt, 319-ben felmentik a klerikusokat az utcaseprési és csatornatisztítási szolgálat alól, 321-ben a városi polgárok számára munkaszüneti napnak nyilvánítják a vasárnapot, 325 után a püspököknek engedélyezik a korábban csak hivatalnokok és tisztek számára fenntartott állami posta használatát. Ugyanakkor Konstantin császár a maga uralkodói jubileuma alkalmából - húsz éve lett császárrá - püspöki gyűlést hív össze Niceába, melyen maga elnököl, hogy megtárgyalják az akkori egyházat megosztó dogmatikai kérdést: az örök Isten örök Fia-e Jézus, vagy csak igen kiváló tagja az emberi nemnek. Ahogyan tanulom ezt Markchies tanulmányából - is. Mindezt a keresztények el is fogadják. Sőt. nyelik is, mint kacska a nokedlit; magyarul: a galuskát.

Az ókorvégi, a 4. század eleji keresztény társadalom már választott magának árút - ezért nyelheték a keresztények e kedvezményeket, a nokedlit -, miután Konstantin császár kiadta milánói türelmi rendeletét. A 4. század elején azt a kereszténységet választotta, amelyet akorra megtalált. S pontosan ezt választotta Konstantin. Nem az olymposzi isteneket is magáéna tudó császár-kultuszt, nem a zsidók vallását, nem a gnószticizmus valamelyik fajtáját, nem a misztériumvallások valamelyikét, hanem az akkor létező tartalmú kereszténységet. Lehet, hogy ennek a négy másik valláscsoportnak együttvéve több követője volt, mint a keresztényeknek, de Konstantin jól mérte fel a vallási piac kínálatát, s megszüntette a császárkultusz monopóliumát, s beszüntette a keresztények üldözését. Ugyan már, elődei mintájára minek üldözze őket? A milviuszi hídnál - így mondja a legenda - álmában látta Konstantin csata előtt a kereszt jelét az égen. Jobbat sejtett e jelben, mint a haruspexekben, az üldözők vallási-állami gépezetében. Döntött: nincs többé szüksége a haruspexekre, és nem kell tovább üldözni a keresztényeket.

Nem egészen világos számomra, hogy mit ért Markchies a bibliai Igén? Mindazt, ami a Biblia összes könyveiben található? Mindazt, ami az Újszövetségben található? Mindazt, ami a történelmi Jézus tanítására visszavezethető? Mert az, hogy nagybetűvel van írva a bibliai Ige, nem dönti el kérdésemet. A német nem is tud kisbetűvel *biblisches wort*-ot írni csak *biblisches Wort*-ot tud, és a katolikus szertartáskönyvek a fáraó serege tengerbe fojtását elmondó szöveg felolvasása után is azt mondják, hogy a hallott szöveg - az Isten igéje.

Legyen valami egészen világos. A keresztények eljutnak a negyedik század elejére a maguk olyan-amilyen kereszténységére. Ez a nem-keresztény Konstantinnak tökéletesen megfelel. Beül köztük elnöknek. A keresztények püspököknek meg felette tetszik ez a beülése. Mi köze van a Názáreti Jézusnak ahhoz, amiben keresztény püspökök és az egyelőre még pogány, azaz megkereszteletlen Konstantin ilyen nagyszerűen megértik egymást? Kérdezem, ha a bibliai Ige véletlenül Jézus tanítását meg Istentől kapott lelkiismeretünket jelentené, akkor ez a jézusi ige mire lett volna jó Konstantinnak, a császárnak?

Terjedelmi okokból nem írhatom meg Markchies tanulmányát glosszázva Jézus tanítványainak három százados tudati fejlődését. De valamit azért ide kell hoznom belőle. A tanítványok a feltámadott Jézustól azt várják, hogy állítsa helyre Izrael számára a királyságot (Csel 1,6). Két nemzedék után a Jelenések könyve szerzőjének Istene/Jézusa atomháborúval pusztítja el az izraeli királyságot megszüntető Római Birodalmat, s Jézus maga tapossa a mindenható Isten bosszúálló haragjának borsajtóját - Jézus, aki a királyoknak királya, s az uraknak ura (Jel 19,15-16), mert Isten nem viseli el többé szentjeinek üldözését (Jel 6,10). A negyedik század elejére halvány fogalmunk sincs már a jézusi híradás tartalmáról, a jóhírről? Legalább kettőnek nincs fogalma róla. Az egyik - Konstantin. S a másik? Az a társaság, amelyet keblére ölelt?

Tarthatatlan ez az állítás? Nem. Híven tükrözi a valóságot. Történelmet csinált ez a társaság: vágta elleneit, mint a nyers tököt. Tíz éve írtam egy tanulmányt, melyet most ideiktatnék:

Isten Országának lehetőségei a második évezred fordulóján

Evangelizációs esten Jézussal együtt imádkozva mondjuk Istennek: Jöjjön el a te országod! Az "ország" (a héber malkut, a görög basileia) Jézus ajkán nem földrajzi, hanem szociológiai fogalom: emberek meghatározható összességét jelenti. Az "ország" megvalósulásának Isten részéről nem lehet akadálya, hiszen Isten kizárólag abban utazik, hogy az "eljöjjön". Zsinórpadlásról viszont - ha akarná sem tudná leengedni; sem ezredévfordulón, sem máskor. Az Isten Orzága rajtunk fordul ("entos hümón" - Lk 17,21). Azon, hogy életünkkel mit kínálunk fel Istennek egyáltalán és éppen most, az ezredfordulón

I. A jézusi örökség

a/ Elv: motiváció és törekvéstartalom

Jézus három különböző országról tanított: a Sátán országról, az evilági országról és az Isten országról. Mindegyik országot emberek népesítik be. A politikai térkép az evilági országokat mutatja, az Isten és a Sátán országa pedig nem rajzolható térképre. Mindhárom országnak van principiuma, lényegét-mivoltát meghatározó elve. Keresve a három különböző elvet, megjelöljük az egyes elvekben rejlő törekvéstartalmat és érzelmi motivációt.

A Sátán országának érzelmi motivációja a rossz akarat, a gyűlölet; törekvéstartalma pedig az erőszakra épülő VEVÉS.

Az evilági ország (állam) érzelmi motivációja vegyes: valakikkel szemben jó, másokkal szemben rossz akarat vezet, hiszen nem egyetemes, hanem csupán csoport- és osztályérdeket képvisel; s ha történetesen minden állampolgár érdekét egyformán képviselné is, a szuverenitásán, azaz államhatárain kívül élőkét ez esetben sem képviselné. Törekvéstartalma pedig a JOG, amely kényszerítő erejével biztosítja a korábbi nem-erőszakos (mert munkát kívánó) SZERZÉSEK és az erőszakos VEVÉSEK által kialakult tulajdonrendet. Ez a rend a csoportérdeket képviselés következtében egyenlőtlenségi rendet eredményez, melyet törvényesnek, sőt még Justitia-nak (igazságosságnak) is deklarálnak a győztesek, a sikeresek, a kiváltságos helyzetbe került személyek, rétegek, osztályok, nemzetek. A hátrányos helyzetben levők természetesen rendre igazságtalannak minősítik a kiváltságos helyzetben levők által jogosnak és törvényesnek deklarált rendet. Például a munkanélküliek vagy munkabérükből létminimum alá kerülők hazánkban vagy a harmadik világban - ilyennek minősítik a tőkés társadalmi rendet. Például Koszovó albánjai, a Vajdaság, a Csallóköz vagy Erdély önrendelkezési joguktól (a csángók Moldvában anyanyelvüktől is) békeszerződésekkel megfosztott nemzeti kisebbségei is ilyennek élik meg és állítják az evilági országok hatályos nemzetközi jogrendjét.

A jogok világában mozgunk itt; azaz a fegyverrel védett statusquok (adott helyzetek) rendjének a világában. Minek következtében a fegyverek erejében létrejött és azokkal biztosított rend és jog ellen vétőket büntetnek is fegyvereik erejében a rend és jog kiváltságoltjai és védői. Büntetnek esetleg e jog és rend erkölcsös voltát pusztán elméletben megkérdőjelezőket is, s méginkább büntetnek a jog és rend ellen gyakorlatban is vétőket: a fegyveres lázadókat. Büntetnek esetleg Isten és/vagy az erkölcs nevében is, de mindenképpen a jog és rend nevében. Az ókori pogány római jog és rend ismert minden személyi jog nélküli rabszolgákat. A 16. századi immár "keresztény" Verbőczy Tripartituma ismer ugyanilyen jobbágyokat, akiket a dolgokról (Res), a vagyontárgyakról szóló fejezetben tárgyal, s akik - bár java részük csak magyarul beszél - jogilag nem is tartoznak a magyar nemzetbe, hiszen csak vagyontárgyak. Alighanem ok maguk is így gondolták ezt, mert amikor Bakócz érsek felfegyverzi őket, nem a török ellen, hanem az őket magából kirekesztő nemesi nemzet ellen fordulnak. A nemesek is tisztában vannak a jobbágyok evilági országok kívüli helyzetével:

Mohácson húszezer nemes fogadja a törököt, pedig fogadhatná a jobbágyok sokszázézes serege is. Csakhogy a nemesi Magyarország nem vállalta még egyszer a jobbágyok felfegyverzésének kockázatát. Mindez a kereszténység fennállásának 16. századában történik, de senki sem veri félre a harangot mondván: mi köze van mindennek Jézushoz s az általa hirdetett országhoz? De miért is kellene bármiféle harangot félrevernünk? Miért, hiszen Krisztus meghalt a kereszten, az ősbűn szennye immár lemosva a megkereszteltekről... jobbágy és nemes - keresztvízzel egyaránt meghintve - mehetnek mindketten a mennyországba. Senki sem gondolkodik már a harmadik ország, a jézusi Isten Országának kategóriájában. Majd csak Berzsenyi Dániel beszél a felfelvilágosodástól tanítva - "orca-pirító szégyenről".

Az Isten Országának elve viszont az ADÁSban, a mindenkinek mindent adni akarás, az osztozás törekvéstartalmában megnyilvánuló érzelmi motiváltság: azaz a szeretet, és nem pusztán valakik, hanem kivétel nélkül minden ember iránt. Ebben az országban a javak egyenlően oszlanak meg az ország népe, tagjai között, ami feleslegessé is tesz mindenféle erőszakot. Tehát éppen azt, ami nélkül a másik két ország nem állhat fenn.

Valamelyest részletezném is e három törekvővilágot, utalva az azokban rejlő célkitűzésekre, eszmékre és eszményekre. A sátáni és evilági országé - akármilyen meghökkentő is, de - közös: nagyság és uralkodás, kiváltság és gazdagság, hatalom és erőszak. Olyannyira közös e törekvőviláguk, hogy a pusztában a Sátán a fentiekben megrajzolt evilági országot kínálja fel Jézusnak, ha Jézus - hajlandó cserébe leborulva imádni őt. A két ország ebben a szemléletben - egy cég! Az Isten Országának eszméje viszont e "két egy testvér" nemcsak ellentmondása, de ellentéte is: kicsiség és szolgálat, adás és szegénység, kardot hüvelybe dugó szelídség és békességteremtés. A Sátán az evilági ország karhatalmával iktatja ki társadalomból és életből Jézust; tanítványait is, ha mivoltukból fakadóan megtagadják a Sátán és az evilág közös eszményeinek szolgálatát. Így tesz Jézus előtt és Jézus után is. Szókratészt és Izaiást, Martin Luther Kinget és Romero érseket - e két ország közös buzgólkodása folytán - ugyanaz a Golgota várja. A jézusi tanításnak, örömhírének nem hiába reálsummája ez: Keressétek az Isten Országát, és keresztre talál, aki keresi. Joggal merül fel a kérdés: "élhető" is ez a jézusi Ország, vagy csak "halható"? Lehet élni érte; de ebbe bele kell halnia a létező társadalmi rendben annak, aki megpróbálná?

b/ Isten és a harag

A szeretet örök szentháromsági országában élő Istent az emberi történelemből kizárólag ennek az országnak a megvalósulása érdekli. Ezért az Atya azt szeretné, ha az országa szolgálatára rendelt és teremtett emberiség megbecsülné a kizárólag ezen ország előbbre segítése érdekében közénk jövő Fiút. Dehogyan ácsingózik-vágyakozik a végtelenül szent Isten a golgotai gyilkosságra. Dehogyan akar Fia halála által kiengesztelődni. Aki szeret, nem duzzog, nem tart haragot, és nem kívánja senki vérenek hullását. A tékozló fiú apja ő, aki szereti tékozló fiát csakúgy, mint a nem tékozlót. Napját fölkelte jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és hamisaknak - Golgota előtt és után egyaránt. Szereti tehát a rosszakat is. Nem lehet rosszabb, mint amilyenek mi vagyunk, akik szeretjük gyermekeinket akkor is, ha azok ellenünk fordulnak. Isten végtelenül tökéletes, mert mindenét adóan szeret minket; és végtelenül irgalmas, mert amikor bűneinket elhagyva visszamegyünk hozzá, akkor bűnbánó szavunk fejében minden bűnünket megbocsátva, azonnal magához is ölel. Nincs tehát kárhóztató haragja! Szeretet-mivoltából következően nem is lehet. Haragjában tehát sohasem taszithatja el magától gyermekét, az embert (héberül: ha adam). Még kevésbé minősíti bűnösnek Ádám végtelenül született ivadékait. "Ádám bűnössé tett mindnyájunkat, Krisztusban pedig igazzá tett mindnyájunkat!" - hangzik ez az összes keresztény felekezetek hitvallásának közös tanításaként. Pedig aligha lehetne kitalálni mondatot, mely jobban meggyalázná a szeretet végtelenül szent Istent, mint hitvallásaink e sarkalatos tétele. Az "Ádám bűnössé tett mindnyájunkat"-tétel a kollektív bűn világába vezet. A konkviztádorok, rabszolgavadászok, Hitlerék és Sztálinok, a háborús bűnösök, a tömeggyilkosok világába.

Ezt az Istent, ha volna ilyen, még az Egyesült Nemzetek Szövetsége is kizárná magából. Az ENSZ tehát, amely pedig csak a jog, az evilági ország kategóriájában gondolkodik. Kizárná bizony, mert a kollektív bun még a jog elvét is lábbal tiporja, hát még a szeretetét! Ez utóbbihoz végleg semmi köze.

c/ Vallás és prófétagyilkolás

A bűnbánatot tartó Ninive népének könnyebb a helyzete az ítélet napján, mint a bűnbánatot tartani nem akaróké, tartozzanak azok akár a választott néphez is. Istennek nincsenek kiváltságoltjai. "Kiválasztottai" vannak csak, s hűségük miatt őket hurcolják Golgotára azok, akik nemegyszer Isten kiváltságoltjainak gondolják magukat: a prófétagyilkosok. Éppen ezért nincsen egyedül üdvözítő vallás sem. Nincsen körülmetélés, keresztség, imamalom, beavatás, vagy akárminő egyéb vallási szertartás, amely kizárólagos bérletet biztosítana az egyes vallások elkötelezettjeinek a mennyországba, a transzcendens beválásra. Jézus létrehívta az Isten Országáa eszményeit vallani hajlandók közösségét, és kahal-nak (ekklésié, egyház) nevezte őket, de vallást nem alapított. Elég volt ebből a műfajból számára annyi, amennyi már addig is adva volt; személyesen neki, a zsidónak - a zsidók vallása.

Nem akart új vallást a régiek helyett. Azért nem, mivel a vallás nem képes üdvözíteni. Arra csak Isten, meg a mi szeretetünk és bűnbánatunk közös ereje képes. Azért nem akart vallást, mert a vallás legfeljebb Golgotára képes hurcolni azokat, akik elvállalják az Isten Országáa eszményeit. Nincs is módjuk a vallásoknak másra. Azért nincs, mert az evilági ország addig üldöz, szorongat minden vallási közösséget, amíg az meg nem tagadja az Isten Országának eszményeit; addig üldözi, amíg frigyre nem lép az evilági országgal. Ha pedig létrejön a trón és az oltár szövetsége, hamar fellobbannak a máglyák, melyeken kettejük szövetségének akaratóból elégetik Isten Országának elkötelezettjeit. Konstantinig békén megél az antióchiai iskola is, de utána már - elsősorban a császár jámbor kívánságára - elégetik az istentelen eretnek ariánusokat. A felvilágosodásnak köszönhetjük, ha ma már nem égetik el, csak marginalizálják, csak búra alá rakják az eretneknek kikiáltottakat.

A vallások kiváltságoltakat termelnek, a kiválasztottak pedig Lélekből születnek, s így Isten Országának közössége transzcendálja nemcsak az evilági országokat, de a vallásokat is: túllép rajtuk. Lehetséges ez? Valamelyik evilági országban csak kell élnem, mert nem mehetek le a térképről. Valamelyik vallásba beleszületek akkor is, ha szüleim az Isten Országának elkötelezettjei, ahogyan Jézus is beleszületett József és Mária vallásába. A szülői ház, a názareti zsinagóga, a jeruzsálemi templom juttatta el oda, hogy el tudott menni a pusztába, s hogy ellene tudott mondani azoknak az evilági - sátáni eszményeknek, amelyeknek jegyében vallásának főpapja s a vele trón és oltár szövetségben levő állami (evilági országbeli) tisztviselő keresztre juttatja majd. A vallások nevelnek is, keresztre is juttatnak. Ezért nem hozott létre Jézus új vallást. Nem, mert nem akarta, hogy általa létrehozott vallás főpapja juttassa majd keresztre a tanítványokat. Olyan közösséget hozott létre, amely csak nevel minket Istenre és Országára. Közösségével, az egyházzal, nem óhajtotta az inkvizíciókban és máglyán elégetésekben és kiközösítésekben foglalatoskodó vallások számát gyarapítani.

d/ Mikor nincs szeretet bennem?

Csak szeretetet akart, s ennek himnuszát kell írnia és élnie minden tanítványának. Himnuszt, amely szerint az szeret, aki odaadja minden vagyonát, s testét is képes átadni, ha kell, a Vevés és a Jog tüzének... Himnuszt, amely szerint ez a szeretet; és ha nem ezen az úton járok, nincs szeretet bennem. Nincs, mert amíg többet akarok birtokolni, mint amennyi a másiknak jut, nincs szeretet bennem. Amíg gyermekeimre több forintot akarok költeni, mint amennyit a másik költhet övéire, csak beszélhetek a szeretetről, de nincs szeretet bennem. Amíg elgondolásaimnak karhatalommal akarok érvényt szerezni, nincs szeretet bennem... legfeljebb szövegelhetek róla - akármikről is informál Pál szeretethimnusza.

II. A páli fordulat és sikere

a/ Arábia

Pál nem tartozott a Tizenkettőbe: Tarszusban élt, amikor Jézus Galileában-Júdeában tanított. Miután a damaszkusi úton földre vágta őt alighanem lelke terhe is (hiszen Pál Jézus-tanítványokat kívánt börtönbe juttatni!), Arábiába megy, és nem a Tizenkettőhöz - tanulni, Jeruzsálemben. Mindmáig mély titok, kikkel találkozott Arábiában. Arra viszont következtethetünk, hogy mit tanult ott, mert az arábiai három esztendő végeredménye nem titok. Címe: az én evangéliumom. Pálé és senki másé. Nem a Tizenkettőtől tanulta a benne foglaltakat. Summájára már utaltam: Ádámban mindannyian vétkeztünk, s ennek folytán rajtunk a kárhóztató Isten haragja... de Krisztus golgotai halála tisztára mosott minket. Mint mondtam, következtethetünk a végeredményből, a summából.

Elemekre szedem e summát. Négy állítás van benne.

- a) Ádám vétkezett
- b) Mi is vétkeztünk Ádámban
- c) Krisztus meghalt
- d) Krisztus halála tisztára mosott minket

Kettőt tudott ezekből a tizenkettő is: a/ Ádám vétkezett és c/ Krisztus meghalt. Kettő viszont merő újdonság volt számukra: b/ Mi is vétkeztünk Ádámban és d/ Krisztus halála tisztára mosott minket. Következtetésem: a merő újdonságban lehet ludas Arábia.

b/ Gnózis

A Mediterráneumban a jézusi üzenettel egy időben hódított egy másik szellemi-vallási irányzat is. Tanította, hogy valami végzetes baj történt az emberiséggel, már léte hajnalán. Az történt, hogy merőben szellemi létezését lecserélte az ember a jelenlegi, a tapasztalható testire. Ez az irányzat keveseknek szóló, belső és titokzatos, ezoterikusnak mondott ismeretet kínált. (Görögül gnóvizt: lényegében e történés tényként elfogadását.) Az ismeret kihúzza a bajból: visszakerülhetünk eredeti szellemi állapotunkba... e felismerés által.

Ezzel az irányzattal találkozhatott Pál Arábiában. A törvény és a próféták ismerője természetesen elutasította - mint mesét - eredeti szellemi létezésünknek testire cserélését, de elfogadta belőle az ősi baj gondolatát, s persze az abból megváltódás, a kiszabadulás szükségességét. Behelyettesítette a gnóviztikus ősbajt az ugyancsak az emberi lét hajnalán történt ádámi-évi ősbűn-esettel, s következményével: a Paradicsom, az Isten közelében élhetés elvesztésével. A megváltó ezoterikus gnóvizt pedig lecserélte a megváltó hittel. Miként az Arábiában megismert gnóviztikus szellemi irányzat egy gondolati tartalom segítségével kívánja visszahozni az embert eredeti istenközeli állapotába, úgy Pál is egy ténynek: Jézus halála (ill. Istent engesztelő kiomlott vére) ténynek tulajdonítja az ember ügyét rendbetevő erőt. Az erről beszélő páli ismerettartalom kerül a gnóviztikusnak a helyére. Üdvösségünk feltételévé lesz Pál igazának elfogadása, azaz a megváltó hit. Miben? Jézus Istent kiengesztelő, minket megváltó halálában.

Kopernikuszi fordulatot okoz ez majd a Jézus-mozgalom történetében. A galileai halászok védtelenek vele szemben. Ők ismerik a néptanító Jézus népet tanító szintű példabeszédeit. Pál pedig elvégezte a jeruzsálemi teológiai főiskolát, s ezenfelül három posztgraduális évet tölt még Arábiában. Nem közönséges élményeken megy ott keresztül: "Ismerek egy embert Krisztusban... és tudom, hogy ez az ember - hogy testben-e vagy testen kívül, nem tudom, csak az Isten tudja - elragadtatott a Paradicsomba, és olyan kimondhatatlan beszédeket hallott, amelyeket nem szabad embernek elmondania..." (2Kor 12,2-4). Valamiféle beavatásban részesülhetett, ami teljes bizonyossággal töltötte ot el. Teológiai közléseit Jézustól kapott kinyilatkoztatásként adja elő, sőt még Jeruzsálemben is kinyilatkoztatás folytán utazik, ahol is érvényesíteni képes álláspontját. Sőt, ezt követően Antióchiában még Pétert és Barnabást is helyére teszi.

c/ Evangélium kinyilatkoztatásból

Jézus a három évi tanítás után a Lélekre bízta a Tizenkettőt. Ezt követően áll elő Pál, és mondja: "...az evangélium, amelyet hirdettem, nem embertől származik, mert én nem embertől vettem, nem is tanítottak rá, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kaptam" (Gal 1,11-12). A Jézus mozgalom addig hivatkozhatik Jézusra, amíg a mozgalom elindítóját meghatározó szemlélet és célkitűzések meghatározóak maradnak a mozgalomra. Ha a mozgalom tagjait, esetünkben Pált, a Lélek olyan kinyilatkoztatásokban részesítené, melyek alapvetően különböznek, sőt ellenkezének is azokkal a gondolatokkal, amelyekre Jézus a maga közösségét építette, akkor a Lélek leváltaná Jézus mozgalmát Páléra. Ha viszont a Lélek a Fiúval fennálló gondolat- és létegyesége következtében nem részesíthet senkit sem jézusi célkitűzésekkel ellenkező kinyilatkoztatásban, akkor az ily tartalmú "kinyilatkoztatások", azaz hogy inkább csak állítások, nem eredhetnek a Lélektől. Ha mégis tőle erednének, akkor Jézus hitelre méltóságával van baj, mert ez esetben Jézus küldetése nem végérvényes szava Istennek hozzánk. Ez persze elméletileg nem kizárt. Pál vagy akárki igéje lehet Istennek Jézus utáni szava hozzánk. De az azután végleg nem valószínű, hogy Jézustól vette volna Pál azt, amit Jézus nem tanított. Lecserélte volna Jézus pár évvel később azt, amiért pár évvel korábban meghalt a Golgotán?

d/ Az a bizonyos kopernikuszi fordulat

A páli tanítás kopernikuszi fordulatot idéz elő a Jézus-mozgalom történetében. Nézzük meg e fordulat legfontosabbnak tetsző vonásait. Isten országa immár alapvetően nem Jézust követő életünkön fordul, hanem azon, hogy elhisszük-e a páli gnóvizst: a hit üdvözít, nem a cselekedetek. Értelmetlenné válik nemcsak a zsidók reménye, az Igéret földjének visszaszerzése, hanem az egész emberi történelem is. Csak pillanatok vannak hátra már: oly kevés az idő, hogy már megnősülni sem érdemes, hiszen jön Krisztus a levegőégben, s meggyünk mindannyian hozzá, hogy mindörökké vele legyünk. Csak azok mentődnek meg ilyen módon, akik misztikusan egyesülnek Jézussal a keresztségben, s ezzel létre is jön egy új és újra kizárólagos vallás. Kizárólagos, mert vallási, liturgikus cselekménye, a keresztség - az üdvösség feltétlen feltételévé válik.

Mindezek következtében a Jézus-mozgalomnak ki kell szakadnia Izrael vallásából, mert létrejött egy új vallás. Jézusé! Annak ellenére, hogy Jézus a maga mozgalmával éppen egy olyan közösséget hívott létre, amelyben akármely valláshoz tartozunk is, teljesíthetjük Isten akaratát, építhetjük az Országot, ha magunkévá tesszük a szeretet érzületét és a mindentadás magatartását. A páli gondolatvilág viszont vallást hív létre, bár a vallás széttephetetlen szövetséget alkot az evilági országgal, amelynek célkitűzései lerontják az Isten Országának törekvéseit. Jézus elhatárolja magát s övéit az evilági országtól, amikor az egymással vetélkedő tanítványoknak, az evilági ország viszonyaira emlékeztetvén őket, mondja: "Köztetek azonban nem ez a rend, hanem aki a legnagyobb köztetek, olyan legyen, mint a legkisebb, és aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál" (Lk 22,26).

e/ Vannak felsőbbbségek

A negyedik vonás: Érintetlen marad a páli tanításban az a struktúra, amelyben fennáll az evilági ország és a Sátán országa.

A kopernikuszi fordulatnak ez a negyedik vonása, ha lehet, még súlyosabb következményű, mint az előbbiek. Pál-szintézisem VI. kötete beszél erről, melynek címe: Erény-e az engedelmisség? Péter közli Kaifással, hogy nem a hallható szóval szóló főpaprak kell engedelmeskednie, hanem a csak lelkiismeretén keresztül megszólaló Istennek. Meggyőződésünknek engedelmeskedünk, nem embereknek. Jézus tanítja, hogy nincsenek atyák, mi pedig mindannyian testvérek vagyunk. Pál pedig tudja, hogy vannak felsőbbbségek. Ez pedig engedelmisség-kapcsolatokat hív létre. Melyeket?

Az Atya szereti a Fiút, a Fiú engedelmeskedik az Atyának. A Fiú szereti az embert, az ember engedelmeskedik a Fiúnak. A férj szereti feleségét, s ő engedelmeskedik férjének. A gazda szereti szolgáját, ez meg engedelmeskedik urának. Az uralkodó szereti alattvalóját, aki engedelmeskedik neki. Az egyházi vezető szeret, s a tagok engedelmeskednek neki.

Jézus Péterrel hüvelyébe dugatja a kardot, Pál a felettes hatalmakkal nem dugatja. Nem, mert "a hatalom Isten rendeléséből van, s aki annak ellene szegül, Istennek áll ellen, mert nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen Isten szolgája" (vö Róm 13, 1-5). Az engedelmességre kötelezett ember büntetésnek van kitéve engedetlensége esetén. Ez a jog világa. A tékozló fiú apja viszont nem bünteti az engedetlenkedőt. Egészen mást csinál vele. Nincs is engedelmisségre kötelezve a fiú. Egészen mást, visszaszeretést kíván tőle az Atya. Jézus tanításában csak az eperfa engedelmeskedik a tanítványoknak, ember nem (vö Lk 17,6).

f/ A keresztény kultúra

Nem sok időnek kell Pál után eltelnie, hogy megtanuljuk: mi is lehetünk felettes hatóságok, és mi is elővehetjük a hüvelyből a kardot. Kiirthatjuk Koppány pogányait, hogy megkeresztelhessük nemzetünket. A tőkefelhalmozás érdekében kirabolhatjuk az új világot, s a bennszülöttek megállapíthatják, hogy nem is Krisztust, hanem az aranyat imádjuk. Máglyán elégethetjük azokat, akik nem úgy tanítanak Istenről és Jézusról, mint egyházunk felettes hatóságai. S amikor az eretnekek ráébrednek, hogy felettes hatóságot kell nekik is találniuk tévedhetetlen igazuk védelmére, jöhet a harminc éves háború, jöhetnek a vallások véres küzdelmei egymással. Nincs az emberi történelemnek kultúrája, mely felvehetné a versenyt fegyveres rablásban és tömegmészárlásban velünk. Kikkel? Az úgynevezett keresztény kultúra hordozóival. Alighanem e történelmi sikerünk magyarázza mesés öntudatunkat. Napjainkban is, amikor a fordulat óta végre idehaza is büszkén emlegetjük e "keresztény" kultúrát és annak értékeit.

A Jézus-mozgalom pedig a páli alapvetés s a normál emberi esendőség erejében megírhatja a maga haldoklásának kétezer esztendő történetét. Címet is adhat neki: Jézus, a nagy sikertelen és a sikeres Pál. (Nem Arábia magyarázza mindezeket? Az Ószövetség biztosan nem magyarázza. Hát akkor mi magyarázza? Pál zsenije az ok? Nagyon valószínű. Kulturfolyamatban élünk.)

III. A felvilágosodás kísérlete

"Túrte Miklós, túrte, ameddig túrhette". Ki ez a Miklós? Az Isten biztosan nem, mert ő máig is túri. Az Isten által megteremtett - nem a megváltott, csak a - közönséges emberi természet nem túrte. Fellázadt ellene. Jó két százada. Megunta az egyház gyámkodását és eretnekezéseit. Kívül tette magát rajta. Elvileg söpört el minden felsőbbiséget. Nem azt mondta ugyan, hogy ti mindnyájan testvérek vagytok, hanem azt hogy citoyen, polgártárs, és hogy SZABADSÁG. Nem mondta, hogy a gazdagok pokolra mennek, hanem csak azt, hogy EGYENLŐSÉG. Nem, hogy dugjuk hüvelyébe a kardot, de mondta, hogy TESTVÉRISÉG. Az egyház válasza erre: minden könyvüket indexre tette, s vallotta tovább a maga Isten rendelte tévedhetetlenségét, s hogy Isten rendeléséből vannak a különböző gazdagság-szintű társadalmi osztályok, miképpen a mennyben is az egymástól különböző angyali rendek és karok. S változatlanul vallotta, hogy a megáldott fegyverekkel "igazságos" háborúkat kirobbantó és vezénylő királyok, bizony Isten kegyelméből uralkodnak rajtunk. S várta a jobb időket, amikor eltűnnek ezek az istentelen "illuminátusok" a történelem színpadáról.

A magyar szellemi élet és irodalom mindenestre újjászületett ebből a felvilágosodásból. Petőfink arról az időről énekel, amikor majd a bőség kosarából egyaránt mindenki vehet, Vörösmartynk pedig arról, amikor majd a viszály elvérzik a csatákon. Egy versét idézném, mert a felvilágosodás erejében - idehaza is - nemzedék támadt, amely tudott újra hinni, remélni és szeretni.

Másfél százada írta, s címe: A Guttenberg-Albumba.

*Majd ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús
S a nyomorú pór nép emberiségre javúl...
És így tovább.*

A felvilágosodásban támadt új életre a jézusi gondolat. Nem tudta megvalósítani, de tisztábban csengte az evangélium célkitűzéseit, mint a korabeli egyházi igehirdetés. A 19. század első felének gondolkodói el is jutnak a hűtlen sáfárról szóló példabeszédig, a gazdag ifjút bizony útjára engedő, s az Isten és országának ellenlásását a pénzben, a Mammonban megjelölő - Jézusig. A szocializmus gondolkodói a szabadság, egyenlőség és testvériség meg nem valósulásának közvetlen okát a magántulajdonban jelölik meg. 150 évvel ezelőtt Marx Kiáltványa kockáztatja a szabadságot és testvériséget, hogy megvalósulhasson a nagy kisajátítás. Ezt követi hetven év munkásmozgalom, utána pedig hetven év létező szocializmus, majd térdre kényszeríti az egészet a tőkés társaságok világalma.

A 19. század nagy reményeit követi századunkban két világháború, Hitler húsz, Sztálin negyven millió halottja, Hiroshima, Nagaszaki s a nukleáris és ökológiai katasztrófa fenyegetése - mint a felvilágosodás "melléktermékei". Nem sikerült az új kísérlet sem!

*És fölharsant a béke dala, a kereszté és a fényé,
az új Marseillaise szent tüzén kigyúlt a csipkebokor;
üvölt a gonosz: Nézd, új jakobinusok állnak a Volga vizénél!
s már csattog az ostor, az új urak ostora, csattog az új rabokon.
Új rabok, új éhség, új börtönök! - újra hiába
zökkent régi sinéről újabbra a régi világ:
új függönyök mögött pereg az Ember Tragédiája
s üres egekbe vezérli a bűn a szeretet dalát*

- írja a századelőn egy húsz éves fiatal, egy költő: Szabó Lőrinc.

Ugyanúgy nem sikerült, mint a Jézustól elindított mozgalomé. Összeegyeztethetetlen elemeket nem lehet összeegyeztetni. Jézust Pállal, az egyenlőséget a szabadság és a testvériség eltíprásával. Akármilyen fájó, de mondom: sem Szent István kardjával, sem Rákosi Mátyás gumibotjával - nem lehet Isten Országát csinálni.

IV. A posztmodern és a Bokor

Az észak-atlanti emberiség teremtette a felvilágosodást, s ma már tudja, hogy kísérlete csődbe ment.

A csődtudat adott nekünk új korszaknevet: a posztmodernben vagyunk.

Mit csinálunk posztmodernben? Mit sem törődve a katasztrófák fenyegető veszedelmével, egyengetjük a katasztrófa útját. Mivel tesszük? Fogyasztunk. Azaz fogyasztanánk minél többet, s ezért reménykedünk, hogy valamelyik pártunk segítségével csak sikerül a bőséges fogyasztás határait Hegyeshalomtól keletebbre, mondjuk Békéscsabáig tolni. Mivel készítjük a katasztrófát? Nem házasodunk, s ha házasodunk is, nem csinálunk gyereket, mert a gyerek fogyasztja fogyasztási lehetőségeinket. Utánunk a vízözön! A nemzet jövője sem érdekes, az éhező milliárdok sorsa sem érdekes. Talán nekünk még kitart az észak atlanti szép világ! - sóhajtjuk. Mivel készítjük még? Steril misztikával. A vallási ipar termékeivel, szolgáltatásaival. Minden szolgáltatás jó, amely nem beszél arról, ami ebben az órában itt elhangzik. Utánunk a vízözön, de addig is istenélményre vágyunk. Saját vallásunk is szolgáltathatja.

Az is jó, csak egy kicsit színtelen, meg már túlságosan megszokott, és ezért unalmas. Több csodálatosra, élménydúsabbra tartunk igényt. Keletire, ezotérikusra, feldobóra. Hiszünk szívesen bármiben. A vallási ipar hihetetlen anyagi tőkével rendelkezik, fiadzik is nála a pénz. Meg is magyarázza, miért. Isten megáldja gazdagsággal, aki bízik benne... Nem folytatom.

Már csak annyit mondok, hogy ismerek olyanokat, akik erre az egészre nemet mondanak. Azért mondanak nemet, mert szeretnék folytatni a Jézus-mozgalmat. Egyik katolikus folyóiratunk éppen az elmúlt napokban jelentette be rájuk vonatkozó gyanúját: katolikusok-e igazán? A Bokor névre hallgatnak. Nem igazán katolikusok, mert azt is gondolják, hogy a Jézus-mozgalom folytatásához nem kell feltétlenül katolikusnak lenni, bár az sem akadály, ha valaki vasárnaponként katolikus templomban ünnepel eucharishtiát. Nem akadály, mert a templomjáró kiteszi magát ezzel annak a kockázatnak, hogy Jézusra emlékeznek. Arra, aki bíztat minket: a szelídeké lesz a Föld!

Szót értenek e Bokorba tartozók azokkal, akik szeretnének reményt nyújtani, s nem zavarja őket ebben valláskülönbség. Miféle reményt? Azt, hogy nem patkányok öröklék Bolygónkat. Nem, mert lehetséges az Isten Országa, hiszen rajtunk fordul. Lehetséges, ha akarjuk.

Ha viszont a katolikus nemcsak az ötezer különböző vallás egyik válfaját jelentené, hanem azt az egyetemességet is, amely Isten gyermekének tekint kivétel nélkül minden embert, akkor boldogan versenyezhetnek a Bokorba vagy bárhová tartozók "az Isten szerint katolikus" megnevezés elnyeréséért. Ez ugyanis azt jelentené, hogy csak testvért ismer, akit szolgálni kíván, s akivel osztozni akar egészen odáig menően, hogy "senki nem mondana semmit a magáénak, mert mindenük közös" volna..., s akivel ennek következtében nem is lenne többé miért verekednie, s így hüvelybe dughatná kardját. El is adhatná az ócskapiacra.

Késlekedhetünk is ezzel. De ez esetben nem biztos, hogy megérjük a harmadik ezredfordulót. Nem, mert belepusztulunk, ha nem azt csináljuk, amire teremtve lettünk.

(Elhangzott először 1998. okt. 23-án a tatabányai református templomban - most tíz éve.)

Mért is akadt meg Konstantin szeme rajtunk? Mért minősültünk különbnek, mint a többiek? Az isteneknek meg a császárnak a kultusza aligha ért akkoriban már többet, mint ma - mondjuk Európában - a történelmi mában élő, a létező kereszténység. A társadalom néhány százaléka látogatja még vasárnaponként templomainkat. Papképző intézményeinket fenntartja az államhatalom, templomainkat renoválja ugyanaz. Saját erőnkéből is élünk: abból, ami államvallás-multunk anyagi maradéka, és a hívek által felajánlott évi adókból meg a perselypénzből. Hogy ez a saját forrás költségeinknek hány százalékát fedezi az egyes országokban, meg ne mondhatom. A vallás fenntartását általában a fizetett papok feladatának tudjuk. De hadrafogható erő már alig van a hívekben. Siránkozunk, s egyre többen nem házasodunk meg elvállunk - az élet továbbadása helyett. A nemzetpusztítást még ökológiai öntudattal is tesszük: ha kevesebb az ember, kisebb lesz az ózonluk. Konstantin szeme ma bizony nem akadna meg rajtunk.

A zsidókon akkor sem akadt meg a szeme. Ők kilógtak a sorból. Amikor csak lehetőségük van rá, fellázadnak a Birodalom ellen. Elkülönülnek ruhájukkal, sábeszdekljükkel, haj- meg szakállviseletükkel, gettójukkal - más vallásukkal. Hangsúlyozottan mások akarnak lenni, mint a normál rómaiak. Jobban, mint pl. ma baszkok a spanyol meg francia honban. Szombaton nem akarnak dolgozni, Fontos nekik a körülmetélkedés. Kiáltóan idegenek. Lehetnek annyian, mint a keresztények, de szóba sem jöhetnek, hogy lecserélje velük a császárkultusz képviselőit.

Kérdés, hogy hallott-e egyáltalán Konstantin a gnóosztikusokról. Ha hallott, a keresztények egy a keresztényeknél is obskúrusabb szektaféleségének gondolhatta, A vallási piac e portékája a császárkultusz leváltásakor eszébe sem juthatott. És a misztérium vallások eszébe juthattak-e? Azokba belebotlott. A városokban mindenütt voltak szentélyeik: Isisnek, Mythrasnak stb. Az, hogy misztériumvallás - csak a késő történetírás tudós általánosítása, mert e vallások nem voltak szerves kapcsolatban egymással.

Ha mindezt végiggondoljuk, Konstantinnak nem lehetett más választása. Csak a keresztény egyházat választhatta. Annak volt kiterjedtsége következtében a birodalmi szervezetre ráhúzható mérete-alakja. Konstantin nem a jézusi Isten Országá építőivel találkozott már, csak az egyházzal. Ezt gondolta-e Loisy is, vagy csak ráfogta az egyház hierarchiája - nem tudom eldönteni. A valóság azonban minden bizonnyal ez volt.

A század végén Theodosius államvallássá tette kereszténységet. Jézus azonban elmenekült az őt királlyá tenni akaró ötezer férfi elől, tanítványait meg rábírta, hogy gyorsan bárkába szállva ők is meneküljenek. Theodosius elől nem volt, aki menekült volna. A klérusban sem, a hívek sorában sem. A zsák megtalálta foltját. A trón meg új szövetségesét. Folytatódhatott a régi nóta. A tört vér marad fekete folt.

Hiszek Jézus Isten voltában és feltámadásában. S remélek abban, hogy Jézus Istene nem hiába teremtett meg minket a maga képére és hasonlatosságára. Remélek, és köszönöm Markchies tanulmányát.

2008. április 13.

Bulányi György Sch.P.